

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Klaipėdos universitetas

VALIOS LAISVĖS KONCEPCIJA BERNARDO KLERVIEČIO TRAKTATE *APIE MALONĘ IR LAISVAJĮ SPRENDIMĄ*

The Concept of Free Will in the Treatise by
Bernard of Clairvaux *Concerning Grace and Free Will*

SUMMARY

In this article the concept of free will is analyzed as it is presented in the treatise by Bernard of Clairvaux *Concerning Grace and Free Will*. In the treatise Bernard of Clairvaux conjoins the elements of ascetics and mysticism; he mixes practice with theory, and he gives a new interpretation of the role of philosophical contemplation in the quest of truth. He focuses attention on the will and considers it from the perspective of the *liberum arbitrium*. Bernard of Clairvaux speaks of three species of freedom: natural (*naturae*); that, given by grace (*gratiae*); that of life or glory (*vitae vel gloriae*). He derives them from the Trinity by means of analogy. This classification of freedom enables him to analyze the essence of man anthropologically, psychologically and theologically. The three species of freedom establish the possibility to escape necessity, sin, and suffering. The natural freedom, which man still possesses, is realized by means of *liberum arbitrium*, the foundation of every free act. The quality of *liberum arbitrium* makes an actor virtuous or sinful, worthy to be prized or punished. The two remaining species, according to Bernard of Clairvaux, are lost because of the original sin. That is why man is prone to obey carnal pleasures in spite of rational considerations and admonitions. Man needs gratuitously given divine grace in order to overcome sinful desires.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojama Bernardo Klerviečio valios laisvės koncepcija, atskleista traktate *Apie malonę ir laisvajį sprendimą*. Apjungęs asketikos bei mistikos elementus, susiejęs praktiką su teorija, autorius

RAKTAŽODŽIAI: Bernardas Klervietis, valios laisvė, laisvasis sprendimas, determinacija, mistika, malonė

KEY WORDS: Bernard of Clairvaux, free will, *liberum arbitrium*, determination, mysticism, grace.

pateikė naują požiūrį į filosofinės kontempliacijos vaidmenį tiesos pažinime. Pagrindinis dėmesys gno-seologiniame procese skiriamas valios fenomenai, kuris analizuojamas laisvojo sprendimo (*liberum arbitrium*) kontekste. Laisvė, kaip ir Švenčiausioji Trejybė, skirstoma į tris rūšis: prigimtine (*Naturae*), malonės (*Gratiae*) ir gyvenimo arba šlovės (*Vitae vel Gloruae*). Toks laisvės traktavimas leidžia žmogaus esmę analizuoti antropologiškai, psichologiškai ir teologiškai, kadangi visose trijose laisvės rūšyse yra tie Kūrėjo paveikslai ir panašumo elementai, pagal kuriuos buvo sukurtas asmuo. Šios laisvės rūšys suteikia žmogui galimybę būti laisvu nuo būtinybės, nuodėmės ir kančios. Pirmoji laisvė žmoguje aktualizuojasi laisvuju sprendimu, kuris panaikina būtinumą ir yra žmogaus laisvos veiklos pagrindas, darydamas asmenį dorovingu arba nuodėmingu, vertu malonės arba kančios. Kitos dvi laisvės, siejamos su Kūrėjo išmintimi bei galia, jos žmogaus veikloje realizuojamos svarstymais ir malonumo troškimu. Pasak Bernardo Klerviečio, žmogus dėl nuodėmės yra praradęs svarstymų ir malonumo troškimo laisves, todėl jų aktualizacijai reikalinga malonė.

ĮVADAS

Bernardas Klervietis ne tik praktiko mistiką, bet ir siejo ją su teorija ypač pabrėždamas žmogaus dvasią. Jam rūpėjo pasaulietinės dvasininkijos teologinis išprusimas, jos nepriekaištingas asmeninis gyvenimas bei tikinčiųjų dvasiniai reikalai. Žmogaus gyvenimo prasmė – surasti kelią į Dievą, kuris, pasak Bernardo Klerviečio, be antgamtinės malonės vien žmogaus galiomis yra nepasiekiamas. Šios temos aktualumą dabarčiai perteikia XX a. filosofo ir teologo Karlo Rahnerio mintys apie mistiką. Jis pastebi, kad „tuo, ką mes vadiname Šventąja Dvasia, malone, antgamtinėmis tikėjimo, vilties ir meilės dorybėmis, tas transcendentalumas radikalizuojamas iki galėjimo – ateiti pas Dievą kaip tokį. Malonės dėka žmogaus transcendentalumas nėra tik paprasta kategorinio sąlyčio su pasauliu galimybės sąlyga, <...>; tam transcendentalumui per patį Dievą Jo maloningu, pneuminiu atsivėrimu pažadėta, kad jis tai ir pasieks.“¹ Bernardas Klervietis šio kelio pasiekiamumą regėjo ne intelektinių galių puoselėjime, bet visokeriopame valios sutel-

kime, siekiant visu gyvenimu pelnyti antgamtinę malonę. 1127 m.² jis parašė nedidelį traktatą *De gratia et libero arbitrio* (*Apie malonę ir laisvąjį sprendimą*), kurią dedikavo savo draugui Šv. Teodoro vienuolyno abatui Vilhelmui. Traktate buvo nagrinėjamas valios laisvės ir predeterminacijos santykis kaip veikiančiojo asmens transcendencijos pagrindas.

Traktato pratarmėje Bernardas Klervietis nurodė svarią priežastį, kodėl pasirinko abatą Vilhelmą pirmuoju darbu vertintoju: „bijausi, ar neatsidursiu kartais aš arba nepakankamai vertas kalbėti apie taip svarbius dalykus, arba bereikalingai svarstantis apie tai, kas buvo jau daugelio aptarta.“³ Būdamas puikus retorinės elokucijos žinovas, Bernardas Klervietis kreipinio stilistikoje panaudojo tokius žaidybinius elementus: „tuo atveju, jeigu rankraštis bus paleistas apyvartoti, kad nebūtų sakoma, jog jis parašytas daugiau dėl rašančiojo tuštybės, negu skaitytojo pamokymui. Ir jeigu jums pasirodys naudinga jį paskleisti, tai nepatingėkite, atradus ką nors ne taip aiškiai pasakytą, negu to reikalau-

ja dalykas, ir galėtų būti pasakyta aiškiau, kiek tai leidžia trumpas traktatas, pataisyti.“⁴ Jais netiesiogiai išreiškė abatai Vilhelmui, kaip teologijos žinovui, pagarbą ir pasitikėjimą. Kita vertus, šiuo kreipiniu jis siekė praktinio tikslo – savo kompetencijos pripažinimo ir besąlygiško koncepcijos priėmimo.

Norėdamas įtikinti skaitytoją keliamų idėjų teisingumu ir įgyti jo palankumą, autorius, kaip garsus mistikas, pirmąjį rankraščio skyrių pradeda dvasinės būsenos aprašymu, kurios metu kontempliuojantis protas atpažįsta dieviškąją išmintį. Išlaikydamas sakytinio diskurso stilių, Bernardas Klervietis, pasinaudojęs mistiko patirtimi, traktato tikslą apibūdina kaip dvasinio gyvenimo kelio atskleidimą filosofine kontempliacija. Gėrio bei tiesos dermėje vykdoma kelionė parengia skaitytojus tapti slėpiningo regėjimo dalyviais ir veda į mistinę jungtį su Kūrėju.

Tekstas pradėdamas abato pasakojimu, jog jis, apgaubtas rudeniška Dievo malone, būreliui pašnekovų aiškina, kad suvokia tos malonės veikimą. Malonė jį kreipia į gėrį, kurį atpažinęs Bernardas Klervietis tikisi atlikti gerų darbų. Didaktiniais sumetimais nenutraukiant diskurso su skaitytoju, komunikacinėje traktato struktūroje kaip konotacija pagrindinei idėjai įterpiamas *išorės balsas*: „Kodėl tu tai darai ir kokios padėkos arba apdovanojimo tu tikiesi, jeigu visa tai daro Dievas?“⁵ Pasinaudojęs pašnekovo klausimu, kaip nuoroda į tyrimo objektą, Klervo abatas, tęsdamas menamą tiesioginę kalbą, atskleidžia teksto kūrimo aplinkybes bei intencijas. Apjungęs as-

ketikos bei mistikos elementus ir susiejęs praktiką su teorija, jis pateikė naują malonės ir laisvojo sprendimo koncepciją, kurioje rėmėsi arba polemizavo su prieš jį šia tema rašiusiais teologais – šv. Augustinu, Mainco vyskupu Rabanu Mauru (lot. Rabanus Maurus; Rhabanus Maurus), Saksonijos vienuoliu Gotšalku (lot. Godescale, vok. Gottschalk der Sachse; Gottschalk von Orbais), Anzelmui Kenterberiečiu ir kitais.

Taigi, spręsdamas vieną iš aktualiausių – žmogaus valios laisvės – krikščionybės problemų, Bernardas Klervietis teoriniame diskurse, panaudojęs pasakojamąją dialoginę struktūrą, nuosekliai rengia skaitytoją teologiniam pokalbiui apie laisvąjį sprendimą ir predestinaciją. Nurodęs priežastį, kodėl analizuojama ši problema ir pateikęs *pro ir contra* argumentus, abatas žadina skaitytojo intelektualinę mintį, versdamas jį kartu su autoriumi ieškoti geriausio metodo keliamoms idėjoms pagrįsti. Rankraštyje pastebima, jog „ne vienas ir tas pats yra aiškiai žinoti, ką reikia daryti, ir daryti, nes skirtingi dalykai yra nurodyti akklamam kelią ir duoti pavargusiam vežimą“⁶. Vadinasi, daro išvadą Bernardas Klervietis, viena yra paaiškinti kelio gaires, kad neišklystum iš jo, ir visai kita – duoti priemonės kelionei užbaigti. Jo nuomone, mokiniui reikalingi du dalykai: išmokti ir gauti pagalbą, tačiau ne kiekvienas mokytojas gali tuo pačiu metu teikti gėrį, apie kurį moko. Pritardamas šv. Augustinui, kad apie suprastus dalykus mokinys pirmiausiai tariasi su savo viduje gyvenančia *Dievo išmintimi* (žr. 1 Kor 1, 25), bet ne su tuo, kuris

jam iš išorės suteikė žinių, Bernardas Klervietis pritaria ir kitam teiginiui: „kiekvienam jos [išminties] atveriamas tiek, kiek kiekvienas jos gali priimti priklausomai nuo geros arba blogos savo valios“⁷. Kadangi žmogus buvo sukurtas su *laisva valia teisingai elgtis*⁸, abatas

pastebi, jog įgytą žinojimą žmogus praktiniame gyvenime gali teisingai taikyti valios pagalba, kurią jis yra gavęs iš Dievo. Taigi valios raiška yra apibūdinama kaip veikimo priežastis, gebanti į visumą susieti juslinius potyrius ir mąstymą.

LAISVASIS SPRENDIMAS

Bernardo Klerviečio koncepcijoje žmogiškosios valios veikimas analizuojamas laisvojo sprendimo (*liberum arbitrium*) kontekste. Apibrėžiant laisvąjį sprendimą ir atskleidžiant jo veikimo principus, į vieną iš pagrindinių klausimų – kodėl žmogui duotas laisvasis sprendimas, jei Dievas jo veiklą determinuoja valios galia – atsakymas formuluojamas trumpai – *dėl išganymo*⁹. Prie šio atsakymo pridodamas paaiškinimas, kad, atėmus laisvąjį sprendimą, neliks to, kuo išganoma, o atėmus malonę – bus prarasta išganymo priežastis. „Dievas, – teigia Bernardas Klervietis, – yra išganymo autorius, o laisvasis sprendimas tėra gebėjimas; tik Dievas gali jį [išganymą] duoti, o laisvasis sprendimas – priimti.“¹⁰ Taigi, jeigu išganymas gaunamas tik iš Dievo ir tik tarpininkaujant laisvajam sprendimui, tai abatas daro išvadą, jog išganymo negalima turėti be priimančiojo sutikimo ir duodančiojo malonės. Laisvasis sprendimas padeda malonei, kol ji atlieka išganymą ir yra tiek, kiek išganomasis savanoriškai sutinka. Kitaip tariant, žmogus, savanoriškai sutikdamas būti dermėje su malone, yra išganomas.

To laikotarpio krikščioniškajame mokyje buvo laikomasi nuomonės, jog jus-

linė siela apima visą žmogaus arba gyvūno kūną, o protingoji siela su kūnu siejasi netiesiogiai, per savo galias, t.y. mąstymą, atmintį ir valią. Juslinė siela, veikdama iš gamtinio būtinumo ir skatinama prigimtino polinkio (*naturalis appetitus*), naudojasi visais jutimo organais ir tarnauja kūno geiduliams. Taigi prigimtinis polinkis, veikdamas iš būtinumo, skiriasi nuo savanoriško sutikimo (*voluntarius consensus*), kurio veikimą skatina protingoji siela. Ši skirtis, pasak Bernardo Klerviečio, atskiria žmogų nuo gyvūno, nes savanoriškas sutikimas, kaip laisvojo sprendimo raiška, priklauso tik protingiems kūriniais. Apibūdinęs išganymą kaip laisvojo sprendimo dermę su malone, Bernardas Klervietis pažymi, jog „gyvūnų sielos neturi išganymo, nes jose nėra savanoriško sutikimo (*voluntarius consensus*), kurio dėka išganomasis paklūsta ganytojui, t.y. Dievui, sekdamas kviečiančiuoju, tikėdamas žadančiuoju ir dėkodamas duodančiajam“¹¹. Savanoriškas sutikimas yra sielos savybė būti laisva, nepasiduoti nei prievartai, nei engimui, nes „jis yra valia, o ne būtinumas, neneigia savęs, neatiduoda savęs bet kam, nebent tik savanoriškai“¹². Kita vertus, jeigu kas nors įsako žmogui veikti prieš jo

valią, tai jis veikia ne savanoriškai, bet priverstinai. Tuo atveju valios nėra, kadangi nėra sutikimo. Sutikimas negali būti nesavanoriškas.

Baigdamas pirmąjį skyrių, Bernardas Klervietis pakartotinai apibrėžia pagrindinių svarstomos temos postulatą: „Ten, kur sutikimas, ten ir valia, o ten, kur valia, ten ir laisvė. Tai ir yra tai, ką aš va-

dinu laisvuju sprendimu“¹³, kuris yra svarbus teigiant askezės ir mistinio pažinimo suderinamumą. Šiuo akcentu jis įrėmina dėstomą temą ir didaktiniais sumetimais antrąjį skyrių pradeda fraze, kad tai, kas buvo kalbama pirmajame skyriuje, bus pakartota ir perteikta filosofiniu lygmeniu, kuris padės geriau suprasti rankraštyje dėstomas idėjas.

VALIOS DINAMIZMAS

Norėdami perprasti Bernardo Klerviečio valios koncepciją, pirmiausiai susipažinsime su antrajame skyriuje pateiktomis keturiomis sąvokomis: *gyvenimas*, *jausmas*, *polinkis*, *sutikimas*, kurios atspindi laisvės dinamiką objektuose ir subjektuose. Pastebėjęs šių sąvokų skirtingą funkcionavimą protingose ir neprotingose esatyse („natūraliuose daiktuose gyvenimas yra ne kaip jausmas; jausmas – ne kaip polinkis; nei pastarasis kaip sutikimas“¹⁴), jas Bernardas Klervietis analizuoja veikimo būsenoje, atskleidžia jų sąsajas su valia. Kaip matysime vėliau, toks tyrimas nėra pasirinktas atsitiktinai. Bernardo Klerviečio koncepcijoje jaučia ma šv. Augustino įtaka, kuris apibūdino valios dinamiką kaip metafiziškai pagrįstą santykį su Dievu.¹⁵ Tokia nuostata leidžia manyti, jog autorius nori patvirtinti idėją, kad Dievui iš anksto žinomos priežastys yra realios ir veiksmingos, galinčios savarankiškai veikti, o veikimas iš laisvos valios nėra nulemtas jokios determinacijos.

Pirmoji sąvoka – *gyvenimas*, kuri turimi visi kūnai, reiškiasi vidine ir prigimtaine judėjimo galia, veikiančia kūno vi-

duje. Antroji sąvoka – *jausmas*, kaip gyvenimiškas kūno judesys, turi galią ir išorėje. Trečioji sąvoka – *prigimtinis polinkis* yra gyvos būtybės jausmų, godžiai siekiančių judėti, galia. Ketvirtąją sąvoką – *sutikimą* – Bernardas Klervietis apibrėžia kaip nevaržomą valios aktą, primindamas, jog sutikimas, anksčiau apibūdintas kaip sielos savybė, šį aktą iš savęs paties (*liber sui*) daro laisvu.

Apibūdinęs šias sąvokas, abatas atskleidžia valios mechanizmą. Valia, būdama protingos sielos galia, juda suprasdama, todėl ji vadovauja jausmams ir polinkiams, nes „į kurią pusę ji bejudėtų, savo palydovu ji visada turi protą, kuris tam tikru būdu seka jos pėdomis“¹⁶. Vis dėlto nors valios palydovas ir yra protas, Bernardas Klervietis pažymi, kad tai nereiškia, jog ji visada veikia proto paveikta. Valia visada juda su savo palydovu protu, bet ne visada veikia jo paliepimu. Valia gali nesutikti su proto svarstymais ir veikti prieš jo nurodymus, tačiau „būtybei be proto negali priklausyti žinojimas ar išmintis, net ir blogyje“¹⁷.

Bernardo Klerviečio koncepcijoje protas valiai yra duotas tam, kad ją

apšviestų, pateiktų įvairius svarstymus, kuriuos ji laisvai priima arba atmeta, tuo skatindama protą tolimesnei veiklai. Be to, valia determinuoja proto veiklą, nes kitaip ji būtų sutrikdyta. Pavyzdžiui, jeigu protas priešpriešintų valiai būtinybę ir ji savo nuožiūra negalėtų priimti sprendimo, tai jai būtų galima patarti palinkti į blogį ir neklausyti dieviškosios išminties. Tuo atveju valia būtų veikiamą polinkių, t.y. gyvuliškų paskatų, ir net galėtų pradėti persekioti visa, kas ateina iš Dievo malonės. Pasak abato, galimas ir atvirkščias veiksmas, kai protas gali nukreipti valią į gėrį, suteikdamas jai dvasingumą. Abiem atvejais niekas proto svarstymų neteistų. Tačiau, pastebi Bernardas Klervietis, jeigu valia, proto draudimu negali ko nors padaryti, tai ji jau nebe valia, „nes ten, kur būtinumas, ten valios nėra“¹⁸. Be to, jeigu protinga būtybė ką nors teisingai arba neteisingai daro be valios sutikimo, t.y. iš būtinumo, tada, tvirtina abatas, ji neturi būti laikoma nuodėminga arba visiškai teisia, nes ir vienu, ir kitu atveju trūksta to vienintelio dalyko, kas ją daro nuodėminga arba teisia, t.y. valios,

kadangi „gyvenimas, pojūtis ar polinkis, patys iš savęs nedarą [žmonių] nei nuodėmingais, nei teisiais“¹⁹. Priešingu atveju, pasak Bernardo Klerviečio, medžiai, turintys gyvenimą, gyvūnai, gebantys iš prigimtinio polinkio jausti ir veikti, galėtų taip pat arba nusidėti, arba dorai elgtis, bet tai visiškai nesąmonė, nes žmonės tuo ir skiriasi nuo augalų ir gyvūnų, kad turi valią. Valios sutikimas veikti kyla ne iš būtinumo, bet yra visiškai savanoriškas, darantis žmones teisiais arba nuodėmingais.

Tokį sutikimą, kuris priimamas nepaįtaikinant valios laisvės ir dalyvaujant nepalenkiamam proto teismui, visada lydinčiam valią, Bernardas Klervietis apibrėžia kaip laisvąjį sprendimą: laisvą – dėl valios (*liber sui propter voluntatem*²⁰), teisėją sau pačiam – dėl proto (*judex sui propter rationem*²¹). Apibendrinamas šią formuluotę, abatas teigia, jog „teisinga, kad laisvę lydi sprendimas: nes visi, kurie laisvi iš savęs pačių, jei nusideda, tai ir teisia save.“²² Toks valios judesys atspindi asmens sugebėjimą veikti arba, kitaip tariant, valios dinamizmas žmogų suformuoja kaip asmenį.

VALIOS LAISVĖ IR MALONĖ

Apibūdinęs pagrindinius traktato terminus, Bernardas Klervietis pastebi, jog būtybei, kuri savęs nesuvokia kaip laisvos, nėra jokio pagrindo inkriminuoti gėrį arba blogį. Būtinumas pašalina ir gėrį, ir blogį. Vis dėlto Bernardas Klervietis daro išimtį teigdamas, kad tai negalioja pirmapradei nuodėmei, nes jos kilmė turi kitą pagrindą, kuris aprašytas

Biblijoje. Taigi visa kas būdinga žmogui, išskyrus valią, nėra laisva iš savęs, todėl nepriklauso nei nuopelnams, nei nuteisimams: „Gyvenimas, jausmas, potraukis, atmintis, protas (*ingenium*) ir panašiai, priklauso nuo būtinybės tokiu mastu, koku yra nepavaldūs valios sričiai.“²³ Pati valia negali netekti laisvės, nes nėra tokio gebėjimo nepaklusti sau pačiam,

t.y. niekas negali nenorėti to, ko nori pats, arba norėti to, ko pats nenori. Šiuo aiškinimu Bernardas Klervietis pripažįsta neprieštaravimo dėsni, kurio tradiciniame formuluotė teigia, kad *neįmanoma, kad kas nors būtų ir drauge nebūtų*²⁴, ir daro išvadą, kad valia gali būti pakeičiama tik kita valia, bet niekada negali parasti savo pačios laisvės, t.y. pačios savęs.

Didaktiniais sumetimais abatas priduria, kad jei žmogus, nesinaudodamas valia, galėtų visiškai nieko nenorėti arba kažko norėti, tai tuo atveju valiai būtų atimta laisvė. Taigi bepročių, kūdikių bei miegančių žmonių veiksmai nėra nei geri, nei blogi, nes neprotaudami jie negali *laisvai svarstyti (judicium libertatis)* ir naudotis valia. Po šios išvados Bernardas Klervietis akcentuoja vieną iš pagrindinių traktato postulatų: „kadangi valia, išskyrus save, neturi nieko laisvo, tai, teisingumo dėlei, ji negali būti teisiama kitaip, nei iš savęs“²⁵, pridurdamas, jog nei vangus protas, nei silpna atmintis, nei varginantys potraukiai, nei atbukę jausmai, nei nykstantis gyvenimas patys savaime nedaro žmogaus kalto, taip kaip ir priešingos savybės nedaro jo nekaltu, nes jos gali rasti iš būtinumo, nepriklausomai nuo valios. Šiuo teiginiu abatas įtvirtina idėją, kad valia panaikina būtinumą ir yra žmogaus laisvos veiklos pagrindas, darydama asmenį dorovingu arba nuodėmingu, verčiau malonės arba kančios.

Taigi laisvasis sprendimas, laisvas svarstymas, valios laisvė, laisva veikla – visos šios sąvokos susietos su laisve. Remdamasis teologema apie trijų dieviškų asmenų lygybę, Bernardas Klervietis laisvę sieja su Dievo prigimtimi, kurią

apibrėžia kaip aukščiausiąjį gerį arba tobulą būtį Jame pačiame²⁶ ir skirsto ją į tris rūšis: prigimtinę (*Naturae*), malonės (*Gratiae*) ir gyvenimo arba šlovės (*Vitae vel Glorae*). Toks laisvės skirstymas leidžia žmogaus esmę analizuoti antropologiškai, psichologiškai ir teologiškai, kadangi visose trijose laisvės rūšyse yra tie Kūrėjo paveikslo ir panašumo elementai, pagal kuriuos yra sukurtas asmuo.

Žmogaus, kaip Dievo kūrinio, veikla, pasak Bernardo Klerviečio, pirmiausia grindžiama laisva valia, antra, – jam priskiriamas gebėjimas atsistatyti nekaltybėje, tampant nauja būtybe Kristuje, ir trečia, žmogus sukurtas kaip tobula dvasinė būtybė, iškyla šlovėje. Prigimtinė laisvė yra glaudžiai susijusi su garbe, malonės – su dorybėmis, šlovės – su laime. Turėdamas pirmąją laisvę, žmogus iškyla virš visų gyvų žemės būtybių, turėdamas antrąją nugali kūną, o trečioji leidžia nugalėti mirtį. Taigi šios trys laisvės rūšys suteikia žmogui galimybę būti laisvu nuo būtinybės, nuodėmės ir kančios.

Naudodamasis prigimtine laisve arba laisvuoju sprendimu, žmogus nepatiria jokio trūkumo, nes „jame [laisvajame sprendime] labiausiai įkūnytas amžinos ir nekintamos dieviškos substancijos poveikslas.“²⁷ Kitos dvi laisvės, kurios priklauso Kūrėjo panašumui ir yra susijusios su Jo išmintimi bei galia, žmogaus veikloje reiškiasi svarstymais ir malonumo troškimu. Svarstymų ir malonumo troškimo laisvėms yra reikalinga malonė, nes dėl nuodėmės jos buvo prarastos.

Analizuodamas žmogaus laisvę, Bernardas Klervietis klausia, ar pirmieji žmonės rojuje turėjo visas tris laisves, ar

jos buvo suteiktos tik po nuopuolio. Kadangi būti laisvu nuo būtinybės, t.y. turėti laisvąjį sprendimą, yra būdinga tiek teisiam, tiek nuodėmingam, tai, pasak abato, pirmąją laisvę Adomas tikrai turėjo, o dėl kitų dviejų kyła neaiškumas. Jis svarsto, ką galėjo prarasti Adomas, nes „sprendimo laisvę jis nepajudinamai išsaugojo kaip prieš nuopuolį, taip ir po jo. Jeigu jis nieko neprarado, tai už ką buvo išvartytas iš rojaus? O jeigu turėjo bent vieną iš jų [laisvių], tai kokiū būdu ją prarado? Tikra, kad jeigu jis nusidėjo, tai jis nebuvo nei visiškai laisvas nuo nuodėmės, nei, kadangi jis turėjo kūną, nuo kančios. Be to, kartą gavęs [laisvės], jis jokiū būdu nė vienos iš jų negalėtų prarasti. Priešingai, aišku, kad jis neturėjo nei tobulos išminties (*Sapere*), nei tobulos galios (*Posse*) <...>, nes jis galėjo ir norėti to, ko negalima, ir imti tai, ko nenorėjo.“²⁸ Plėtodamas šią mintį, Bernardas Klervietis nagrinėja, kokia yra galimybė prarasti ne visą, bet dalį laisvės. Sekdamas šv. Augustinu, teigiančiu, kad kiekvienas sprendimas turi savo priešingus polius²⁹, jis kiekvienai laisvei priskiria du lygmenis: aukštesnįjį ir žemesnįjį. Aukštesnioji svarstymų laisvė reiškiasi negalimybe nusidėti (*non posse peccare*), o žemesnioji – galimybe nenusidėti (*posse non peccare*). Panašiai yra ir su aukštesniąja malonumo troškimo laisve, kuri atspindi negalimybę būti sugundomam, ir žemesniąja, atstovaujantią galimybę būti nesugundomam. Žmogus, sąlygojamas savo būties, prieš nuopuolį priėmė abiejų, pagal panašumą, laisvių žemesniuosius lygmenis, apjungdamas juos su visiška spren-

dimo laisve. Nuopuolio faktas panaikino šias abi laisves. Žmogus „nuo būsenos – galimybė nenusidėti buvo nublokštas į būseną – negalimybė nenusidėti, pilnai prarasdamas svarstymų laisvę.“³⁰ Analogiškai – nuo galimybės būti nesugundomam, jis buvo nusviestas į negalimybę būti nesugundomam, visiškai netenkant malonumo troškimo laisvės. Taip žmogui liko tik viena sprendimo laisvė, kad būtų įrodyta jo kaltė, dėl kurios buvo prarastos kitos dvi laisvės. Sprendimo laisvės žmogus negali prarasti, nes „savo valia tapęs nuodėmės vergu, jis pelnytai prarado svarstymų laisvę. O dėl nuodėmės, tapęs mirties skolininku, kaip jis galėjo sulaukyti malonumo troškimo laisvę?“³¹

Taigi žmogus, pasak Bernardo Klerviečio, piktnaudžiaudamas sprendimo laisve, prarado svarstymų ir malonumo troškimo laisves. Valios laisvė, duota žmogaus garbei, virto jo nešlove, t.y. nuodėmingumo garbės išaukštinimui buvo suteikta nusidėjimo galimybė, kurią žmogus pavertė nuodėme. Todėl, pažymi abatas, „blogo poelgio atlikimą reikia priskirti ne nusidėjėlio galiai, bet valios ydai“³², ir didaktiniais tikslais, septintą skyrių užbaigia tokiu pamokymu: „Žmogus tiktai savo troškimo dėka įpuola į nuodėmės duobę, tačiau vien tik troškimo iš jos išsikapstyti nebepakanka, nes, nors jis ir nori, tačiau jau nebegali nenusidėti.“³³

Pastarąją frazė sužadinęs skaitytojo smalsumą, Bernardas Klervietis retoriškai klausia, ar iš tiesų, jei nebegalima nenusidėti, tai yra prarastas laisvasis sprendimas. Taip suaktyvinęs mąstymą,

jis tuoj pat paneigia laisvojo sprendimo praradimą, pabrēždamas, kad prarasta tik svarstymū laisvė. Laisvojo sprendimo prigimtyje nėra nei išminties, nei galios – tik noras. Todėl, pasak abato, laisvasis sprendimas žmogų daro norinčiu, bet ne protingu ar galingu. Pritariant teiginiui, kad ten, kur nėra valios, nėra ir laisvės, galima tvirtinti, kad žmogus praranda laisvąjį sprendimą tik tada, kai nustoja būti valiojančiu, bet ne tada, kai netenka išminties ar galios.

Pripažindamas, kad valios dinamizmo pamatinis elementas yra gėrio troškimas ir norėdamas išvengti dviprasmybių, Bernardas Klervietis priduria: „aš nesakau, kad jos [valios] nėra, jeigu nėra gėrio troškimo, aš sakau – jeigu būtybė iš vis neturi noro. Juk vienareikšmiškai aišku, kad laisvasis sprendimas prarandamas tada, kai visiškai pranyksta ne tik gėris, kaip valios pasekmė, bet ir pati valia.“³⁴ Vadinasi, daro išvadą abatas, jeigu žmogus negali norėti tiktai gėrio, tai jam trūksta ne laisvojo sprendimo, bet svarstymū laisvės. Be to, jeigu žmogus neturės jėgų ne tik norėti, bet ir daryti gėrį, kurį jis nori atlikti, tai jis bus netekęs ne laisvojo sprendimo, bet malonumo troškimo laisvės. Valia, pasak Bernardo Klerviečio, vienodai dalyvauja tiek gėryje, tiek blogyje. Patirdama džiaugsmą ar kančią, valia nenustoja būti valia, tik vienu atveju ji vadinama laiminga valia, o kitu – nelaiminga.

Atskleista valios, kaip laisvojo sprendimo, samprata leidžia Bernardui Klerviečiui pastebėti, kad laisvasis sprendimas visur dalyvauja be ribojimų, tačiau jo gebėjimų galia save iš gėrio ištumti į

blogį ir ištraukti save iš blogio į gėrį, nėra ta pati. Žmogui, turinčiam laisvą valią, yra būdinga norėti, bet nebūdinga galėti įgyvendinti visus norus. „Aš nesakau, – rašo Bernardas Klervietis, norėti gėrio ar blogio, bet tiktai norėti. Norėti gėrio – mūsų pranašumas; norėti blogio – trūkumas. Paprasčiausiai norėti – reiškia norėti aplamai gėrio ar blogio. O būtent ko norėti – priklauso nuo malonės. Jeigu norima gėrio – malonė mus gelbėja, jei blogio – malonė paliekamus.“³⁵ Pastebėjus, kad aistros žmogui duotos iš prigimties, o dalyvavimas Dievo plane – iš malonės, daroma išvada, kad valia daro žmogų norinčiu, o malonė – siekiančiu gėrio. Vadinasi, galima teigti, kad malonė sutvarko aistras, o sutvarkytos aistros yra ne kas kita kaip dorybės. Kad mūsų norai dėl laisvojo sprendimo būtų tobuli, mums reikia, pasak Bernardo Klerviečio, malonės veikimo dviem kryptimis: išminties (*sapere*), kuri valią kreipia į gėrį, ir galios (*posse*), kuri įtvirtina valią gėryje. Tada žmogus būtų tobulai nukreiptas į gėrį, t.y. jam patiktų tik tai, kas yra leidžiama daryti, o valios įtvirtinimas gėryje pasireikštų tuo, kad tai, kas patinka, egzistuoja realiai. Valia yra tobula tik tuo atveju, kai ji absoliučiai gera ir pilnai pripildyta gėrio. Tačiau tokia valia mūsų gyvenamajame pasaulyje nesutinkama, nes tuo atveju laisva valia turėtų būti susijungusi su kitomis dviem – svarstymū ir malonumo troškimo – laisvėmis, o jos, kaip pastebėjo Bernardas Klervietis, žmogui yra prarastos. Bet, nežiūrint to, žmogui Kristaus pavidalu yra duota jam būtina dieviška dorybė ir dieviška išmintis.

Kristus, kuris yra išmintis, įkvėpia žmogų būti protingu, kad išliktų jo svarstymų laisvė. Todėl Bernardas Klervietis žmogui siūlo mokytis iš svarstymų laisvės kaip nepiktnaudžiauti laisvuoju sprendimu, jog „negalėtume kiekvieną kartą iki galo mėgautis norų laisve. Tokiu atveju mes savyje neabejotinai atrandame Dievo paveikslą ir malonės veikimu pasiruošiame priimti tą senąjį apdovanojimą, kurį praradome dėl nuodėmės. Ir palaimintas bus tas, kas vertas apie ją išgirsti: Kas jis, kad galėtume jį pasveikinti? Juk jis padarė nuostabių darbų saviesiems! Kas yra buvęs išmėgintas auksu ir rastas tobulas? Tebūna už tai pagirtas! Kas yra galėjęs nusiženg-

ti ir nenusižengęs, galėjęs daryti pikta ir nepadaręs? (Sir 31, 9–10).“³⁶

Atrasti vidujinį save, kaip Kristaus paveikslą, žmogui padeda askezė ir kontempliacija, kurios asmenį priartina prie Kūrėjo. „Pasikeitimas, – rašo Bernardas Klervietis, – tai mūsų susilaikymai, būdravimai, santūrumas, mielaširdingumo darbai ir kiti dorybių praktikavimai, per kuriuos, kaip tikrai žinoma, mūsų vidujinis žmogus diena iš dienos atsinaujina.“³⁷ Taigi per valią reiškiasi žmogaus laisvė, kaip laisvasis sprendimas, kurio dinamizmas ugdo asmenį, o malonė, veikdama kartu su laisvuoju sprendimu, kreipia žmogų į gėrį ir transcendentinį patyrimą.

IŠVADOS

Dievo panašumas ir paveikslas, pagal kurį sukurtas žmogus, apibūdinamas trimis laisvės rūšimis: laisvuoju sprendimu, išmintimi ir galia. Trejopa laisvės raiška kildinama iš teologemos apie trijų dieviškų asmenų lygybę vienoje prigimtyje. Laisvasis sprendimas, kuris priklauso paveikslui, atspindi amžiną bei nekintantį dieviškumą, yra atviras pažinimui, t.y. tiesos apie gėrį suvokimui. Laisvąjį sprendimą turi visos protingos būtybės. Kitos dvi laisvės, kurios priklauso Kūrėjo panašumui, yra susijusios su Jo išmintimi bei galia, žmogaus veikloje aktualizuojamos svarstymais ir malonumo troškimu.

Mistinio pažinimo procese, kai protas tiesiogiai susilieja su tiriamuoju ob-

jektu, tiesa apie daiktą atsispindi intuciniu ir kontempliaciniu patyrimu. Šio proceso metu žmogui dėl nuodėmės praradusiam svarstymų ir malonumo troškimo laisves, padeda dieviškoji malonė. Ji atsiveria kontempliuojančiam protui išmintimi ir galia, o malonė priartina asmenį prie būties paslapties.

Valia, kaip žmogaus laisvės galia, atskleidžia jo gebėjimą rinktis ir priimti sprendimą. Laisvasis sprendimas, išgyvenamas santykyje su tiesa, išreiškia asmens dvasinę prigimtį, o kiekvienas noras aktualizuoja asmenyje savęs valdymą ir turėjimą. Apsisprendimas, kaip geros ar blogos valios veikimo šaltinis, daro žmogų dorovingu arba nuodėmingu, vertu malonės arba kančios.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Karl Rahner. Mistika – tikėjimo kelias Dievop. Iš vokiečių k. vertė G. Sodeikienė. // *Naujasis židinys-Aidai*, 1992, Nr. 6, p. 15.
- ² Žr.: S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro traktatus, ad Guillelmum abbatem Sancti-Theoderici. // *Opera omnia*. Ed. Migne. Patrologiae cursus completus: Series latina. – Paris, 1879, t. 182, p. 1001.
- ³ S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [Praefatio], p. 1001.
- ⁴ Ten pat.
- ⁵ Ten pat, [cap. I, 1].
- ⁶ Ten pat.
- ⁷ Aurelijus Augustinas. *Dialogai. Apie mokytoją*. Iš lotynų k. vertė O. Daukšienė. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 1999, p. 91.
- ⁸ Žr.: Aurelijus Augustinas. *Dialogai. Apie laisvąjį sprendimą*. Iš lotynų k. vertė O. Daukšienė. – Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001, p. 367.
- ⁹ Žr.: S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [cap. I, 2], p. 1002.
- ¹⁰ Ten pat.
- ¹¹ Ten pat.
- ¹² Ten pat.
- ¹³ Ten pat, p. 1003.
- ¹⁴ Ten pat.
- ¹⁵ Žr.: Matthias Perkams. *Stoikų mokymo apie likimą paveldas Augustino „De civitate Dei“ V.* // Šv. Augustinas. *Tradacijos, kontekstai, interpretacijos*. Sud. D. Alekna. – Vilnius: VU, 2006, p. 99.
- ¹⁶ S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [cap. I, 2], p. 1003.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ Ten pat.
- ¹⁹ Ten pat.
- ²⁰ Ten pat, p. 1004.
- ²¹ Ten pat.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Žr.: Stanisław Kowalczyk. *Bendroji metafizika*. Iš lenkų k. vertė G. Vyšniauskas. – Vilnius: Logos, p. 69.
- ²⁵ S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [cap. II, 5], p. 1004.
- ²⁶ Žr.: В. Уколова. *Примечания*. Бернад Клервоский. *О благодати и свободе воли*. // *Антология средневековой мысли*. Т. 1. Сост. С. С. Неретина, Л. В. Бурлака. – Санкт-Петербург: РХГИ, с. 461.
- ²⁷ S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [cap. IX, 28], p. 1016.
- ²⁸ Ten pat, [cap. VII, 21], p. 1013.
- ²⁹ Žr.: Aurelijus Augustinas. *Dialogai. Apie laisvąjį sprendimą*, p. 411–415.
- ³⁰ S. Bernardi Abbatis. De gratia et libero arbitro, [cap. VII, 21], p. 1013.
- ³¹ Ten pat.
- ³² Ten pat.
- ³³ Ten pat, [cap. VII, 23], p. 1014.
- ³⁴ Ten pat, [cap. VIII, 24], p. 1015.
- ³⁵ Ten pat, [cap. VI, 16], p. 1010.
- ³⁶ Ten pat, [cap. VIII, 27], p. 1016.
- ³⁷ Ten pat, [cap. XIV, 49], p. 1028.